

Dušková, Sáša

Dva zvláštní případy konfirmačních listin Václava II. : Listina tepelská a herburská

In: Šebánek, Jindřich; Dušková, Sáša. *Výbor studií k českému diplomatáři*. Vašků, Vladimír (editor). Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 91-117

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121769>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DVA ZVLÁŠTNÍ PŘÍPADY KONFIRMAČNÍCH LISTIN VÁCLAVA II.

LISTINA TEPELSKÁ A HERBURSKÁ

Konfirmační listiny v nejširším slova smyslu, tj. ty, v nichž je dispoziční sloveso „confirmare“, tvoří nejpčetnější část aspoň panovnických listin období přemyslovského. Z nich tu však mám na mysli jen konfirmace v užším slova smyslu, jimiž panovník potvrzuje práva a svobody udělené listinou buď svou vlastní, nebo svých právních předchůdců. Omezují se dále jen na ty konfirmace, v nichž panovník potvrzuje jednotlivé (určité) listiny, a ne obecně všechna privilegia.¹

Za Václava II., jehož dvěma konfirmacemi se chci speciálně zabývat, převládá běžný typ potvrzování, který je v našem materiálu znám již od počátku XIII. stol.: v nově vydané listině se uvádí listina potvrzovaná v insertu v plném znění. Tímto způsobem byly u nás potvrzovány listiny již za Přemysla I. Ponechávám stranou otázku, kde tyto konfirmace vznikaly, zda u kanceláři, nebo u příjemce, a inserují-li listiny pravé nebo falza. Zato je třeba říci úvodem několik slov k vývoji konfirmací.

Přehlízíme-li v hrubých rysech naše konfirmace, zjišťujeme, že nejstarší jsou určeny těm duchovním příjemcům, kteří také obdrželi nejdříve listiny. Tak od Přemysla I. se nám dochovaly konfirmace pro kapitolu litoměřickou a vyšehradskou.² Za Václava I. se kromě toho setkáme po prvé i s jiným (a také jinde doloženým) typem konfirmací, který je však u nás častější až za Přemysla II. a který je možno označit termínem „quasikonfirmace“. Z quasikonfirmací samých nepoznáme vlastně vůbec, že o konfirmaci jde. Teprve srovnáním s listinami předchozích panovníků pro téhož

¹ „Omnia privilegia“ se potvrzují např. v listině Václava II. pro klášter hradištský z 12. září 1284 (Reg II, č. 1325) nebo v listině téhož vydavatele pro Cheb z 24. října 1291 (Reg II, č. 1555).

² CDB II, č. 169, 229 a 230. O konfirmaci pro litoměřickou kapitolu se zmiňuje také J. Šebánek, *Další studie k českému diplomatáři*, Historické štúdie, roč. III, str. 310, kde jsou i některé postřehy k vývoji konfirmací u nás a v Uhrách.

příjemce narazíme leckdy na to, že listina je převzata doslova z listiny předchozí, jen se změněným jménem vydavatele, se změnami z toho vyplývajících a s jiným datem, popřípadě jsou-li uvedeni svědci, i s jinými jmény svědků. Prvým naším dokladem této quasikonfirmace je listina Václava I. pro německé rytíře z 28. září 1236, která přejímá doslova text listiny Přemysla I. z 26. srpna 1222.³ Je pro dobu Václavovu dokladem jediným a je třeba podotknout, že vedle tohoto druhu potvrzení existuje z téhož dne ještě normální konfirmace s insertem téže Přemyslovy listiny.⁴ Ostatní doklady známe až z doby Přemysla II. pro příjemce naše i rakouské. Až na jednu výjimku všechny vznikly u svých příjemců.⁵ Patrně to nebyla pouhá náhoda, neboť tento druh konfirmací mizí koncem r. 1263.⁶ Lze proto předpokládat, že je v úzké souvislosti se změnami, které nastaly v kanceláři během r. 1264 odchodem dřívějších notářů Viléma a Arnolda, příchodem mistra Petra a návratem rakouského notáře Oldřicha,⁷ konkrétně pak s ústupem nekancelářských vyhotovení, který potom nastal. Kromě quasikonfirmací se drží však i v období do r. 1263 za Přemysla II. běžné konfirmace s inserty, i když v míře mnohem menší. Známe z této doby jen tři, z nichž jen u jednoho exempláře přichází v úvahu kancelářské vyhotovení.⁸ Od r. 1267, konkrétně od 7. srpna 1267,⁹ existují opět jen konfirmace s inserty, o nichž možno říci, že v nich nyní převládá vyhotovení kancelářské. K jednotlivým listinám, pokud to bude třeba, se ještě vrátím.

Stejně tak je tomu i u konfirmací Václava II., ovšem až na dva případy. Z nich první je listina pro klášter herburský z 25. prosince 1286, druhá

³ CDB III, č. 137, předchozí listinou je CDB II, č. 239.

⁴ CDB III, č. 138.

⁵ Výjimku tvoří konfirmace Přemysla jako mladšího krále, kterou vydal týmž německým rytířům v r. 1249 (CDB IV, č. 176) a která má za základ rovněž CDB II, č. 239; psal ji notář Reinboto, známý z kanceláře Václavovy i Přemyslovy. Týmž způsobem byla konfirmována pro německé rytíře listina CDB III, č. 138 Přemyslem II. 5. dubna 1251 (CDB IV, č. 209) a listina CDB III, č. 137 týmž panovníkem 17. ledna 1255 (CDB V, č. 39). Avšak i pro jiné příjemce máme takovéto quasikonfirmace, např. CDB V, č. 117 s menšími odchylkami k CDB II, č. 306; CDB V, č. 137 k CDB IV, č. 233; CDB V, č. 206 k CDB IV, č. 173 atd.

⁶ Poslední mně známá je zatím konfirmace Přemysla II. z 12. září 1263 pro johanity v Hrobníku (CDB V, č. 392). Srov. o ní J. Šebánek, *Z problémů slezského kodexu*, Slezský sborník 49 (1951), str. 14.

⁷ O těchto změnách v kanceláři viz Emler, *Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Ottokars II. und Wenzels II.*, Praha 1878, str. 21.

⁸ Jsou to listiny: 1256, prosince 28. (CDB V, č. 103), která vznikla u křižovníků, dále 1256, července 16. (CDB V, č. 84), o níž viz v práci J. Šebánka, *Velké imunitní privilegium olomouckého kostela z r. 1256*, Zprávy anthropologické společnosti IV, 1951, str. 24 a násl., a konečně dva exempláře konfirmace pro klášter doksanský z 1261, ledna 21. (CDB V, č. 256), z nichž A 2 je typicky příjemecký, A 1 psal písař kanceláře P II 42.

⁹ CDB V, č. 513, je to listina pro klášter hradištský.

pro klášter tepelský z 10. ledna 1298.¹⁰ Společné je jim to, že jsou dochovány v originále, že jsou kancelářského původu¹¹ a že jimi confirmovaná listina není inserována, nýbrž její obsah je tu reprodukován, v tepelské listině více, v herburské méně volně. Jsou v listinách Václavových zjevem ojedinelým, druží se k nim jen listina téhož panovníka určená mirotickému plebánovi z 9. února 1291. Ponechávám ji však zatím stranou, poněvadž je známa jen z opisu confirmace krále Jana Lucemburského ze 24. srpna 1341 a je označena v Regestech jako podezřelá.¹² Oběma listinám Václavovým je však společná ještě jedna věc, obě totiž potvrzují starší imunitní privilegia. U listiny herburské se praví, že svobody byly uděleny Václavem I. a potvrzeny Přemyslem II., listina tepelská uvádí, že potvrzuje listinu Přemysla I. V obou případech skutečně udané listiny existují. Herburský klášter má listinu Václavovu ze 17. února 1244, listinu Přemysla II. ještě jako markraběte z r. 1252 a konečně královskou listinu Přemyslovu z 22. března 1271.¹³ I klášter tepelský má listinu Přemysla I., je z r. 1213 a Friedrich ji v CDB označil za falzum z počátku 14. stol.¹⁴ V té souvislosti je však třeba upozornit na to, že ani listiny herburské nejsou prosty podezření, počínajíc listinou Václavovou a končíc královskou Přemyslovou.¹⁵

Nezbytným východiskem při řešení problému, proč tu náhle vznikl tento neobvyklý způsob confirmace, je stanovit vzájemný vztah mezi listinami confirmovanými a jejich confirmacemi. To znamená, že je třeba především určit, do jaké míry reprodukuje Václavova confirmace věrně text dnes existující listiny, co z ní vynechává a co přidává. S tím pak těsně souvisí další úkol, totiž stanovit, zda Václavovi, resp. jeho kanceláři, byla předložena či byly předloženy k potvrzení ty listiny, které dnes máme k dispozici, nebo listiny jiné, jejichž znění nám dnes již známo není, poněvadž ty, které máme, byly teprve dodatečně po vydání confirmací na jejich podkladě příjemcem vyrobeny. Pak bychom se ovšem museli pokusit o rekonstrukci původních textů.

Začínám-li svůj rozbor tepelskou listinou, ač bych měla dát přednost časově dříve vydané listině herburské, činím tak z důvodů metodických.

¹⁰ Reg II, č. 1392 a 1777.

¹¹ Listina herburská je dílem protonotáře Jindřicha, tepelská Petra Angeliho.

¹² Reg II, č. 2733, confirmace Janova je v Reg IV, č. 2211. V diplomatářovém materiálu muzejním existuje opis confirmace Janovy s insertem Václavovým z arcibiskupského archivu, Liber proventuum I, 1, fol. 96. Confirmace Janova je tu určena rokem 1349 a listina Václavova r. 1299, patrně omylem; Emlerovo datování je asi správnější.

¹³ CDB IV, č. 39**, 260*, CDB V, č. 631**.

¹⁴ CDB II, č. 368.

¹⁵ O všech třech listinách mluvím v *Kritickém komentáři k moravskému diplomatáři* (KK), str. 32 a 151 a násl. U listiny z r. 1271 našel celou řadu nedostatků proti běžnému úzu listin Přemyslových v té době vydaných Zd. Fiala, *Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II.*, Sborník archivních prací I, str. 194; za falzum ji však neprohlásil. V dalším se k ní ještě vrátím.

Příklad tepelský je jednodušší, neboť konfirmace se dovolává jen listiny jedné. Zkušenosti odtud získané je pak možno aplikovat na složitější případ konfirmace herburské, která souvisí s listinami třemi. U konfirmované listiny tepelské jsme nadto v té výhodě, že jí věnoval dosti podrobný rozbor G. Friedrich v úvodní poznámce v CDB. Z tohoto rozboru nutno vyjít také už proto, že Friedrich věděl o Václavově konfirmaci a že tu podal svůj názor na vzájemný vztah obou listin.

Dříve než uvedu Friedrichovy názory na Přemyslovu listinu a na její vztah ke konfirmaci Václavově, považují za potřebné upozornit na některé podstatné známky obou listin, které je nutno znát, máme-li mít o nich správnou představu. Jak již bylo výše řečeno, potvrzuje Václavova listina Přemyslovu imunitu tepelskému klášteru. Přemyslova listina je však určena v dnešní podobě nejen klášteru v Teplé, ale i jeho ženské odnoži v Chotěšově. Obsahuje kromě hospodářské a soudní imunity též potvrzení různých ustanovení, milostí a darování, která učinil spíše tepelskému než chotěšovskému klášteru již dříve — částečně patrně ústně, částečně prostřednictvím listiny — Přemysl I. a jeho předchůdce Jindřich Břetislav, zakladatel kláštera Hroznata, papež a biskup pražský Daniel.

Již touto svou sdružeností údajů budí listina Přemyslova podezření.¹⁶ Friedrich ji nadto prohlásil za falzum z důvodů, které lze shrnout asi takto:

1. Vnější vzhled listiny vzbuzuje podezření, neboť plika je obrácena k její prázdné straně (k dnešnímu reversu) a pečeť biskupa Roberta je přivěšena obráceně, tedy rovněž k dnešnímu reversu.¹⁷

2. Článek „gracia de licentia fratres ad testificandum adducendi“, který je v části následující za imunitou, je v samotné listině označen jako neobvyklý („inconsueta“), tím spíše je prý podivný dnes.

3. Srovnáme-li text listiny s textem listiny Václava II., lze zjistit, že některé části jsou v obou listinách shodné, jindy se však oba texty různí tak, že některé imunitní články, které jsou v listině Přemyslově, nejsou v listině Václavově, a naopak v listině Václavově jsou články, které nejsou v listině Přemyslově.

Na základě tohoto zjištění pak Friedrich uzavřel, že falzum bylo napsáno na dorzum nějaké listiny pravé, jejíž text byl vyškrábán, a že tato pravá listina byla listinou Přemysla I., neboť i falzum je opatřeno jeho pečeti. Dlužno dodat, že pečeť je přivěšena správně z dnešního hlediska, tedy aversem k dnešnímu aversu listiny. Proč tato pečeť je přivěšena

¹⁶ Podobným případem je listina Václava I. pro klášter kladrubský z r. 1239. Srov. můj článek *Studie k českému diplomatáři II. Listiny kladrubské*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské university (SPFFBU), II, č. 2–4, str. 285 a n.

¹⁷ K tomu je třeba dodat, že při konzervaci v Státním ústředním archivu, provedené v posledních letech, byly pečeti od listiny odděleny, listina sama byla celá „vyžehlena“, takže plika zmizela úplně. Proto dnes již není patrný původní stav listiny, zachycený ještě na fotografiích pořizených Historickým ústavem za poslední války.

správně a jen Robertova obráceně, Friedrich nevysvětlil. Třetí pečef, Jindřicha Vladislava, která je ohlášena v koroboraci, se bohužel nezachovala. Z pravé listiny Přemyslovy můžeme podle Friedricha dnes poznat část dispozice (totiž imunitu) z potvrzení Václavova, kam byla doslova opsána, dále datum a arengu s promulgací, které byly převzaty do falza přímo z původní listiny. O těchto posledních formulích usoudil tak Friedrich proto, že se v nich ozývá styl autora listiny CDB II, č. 110 – tedy O5. Naproti tomu nebyla do falza převzata imunita v původním znění, nýbrž byla upravena. Aby bylo zřejmé, co bylo dodatečně do imunity vloženo, označil Friedrich v otisku části shodné s listinou Václavovou římskou I a petitem. Římskou II a rovněž petitem vyznačil pak části, jimž sloužila za předlohu listina biskupa Daniela II. z r. 1201 pro týž klášter, o čemž se lze přesvědčit ze zachovaného originálu.¹⁸

Abychom poznali vše, co Friedrich přinesl pro kritiku falza, do všech detailů, je třeba ještě zaznamenat i jeho poznámku 2, že v té části imunity, jež není ve falzu Přemyslově, ale je naopak v listině Václavově, ozývá se v ustanovení o těžkých zločinech formulace velkého privilegia pro pražský kostel z r. 1221.¹⁹ Toto zjištění, k němuž se bude třeba ještě vrátit, neovlivnilo závěry Friedrichovy, které dovedeny do důsledků s přihlédnutím k časovému zařazení falza na poč. 14. stol. předpokládají, že Václavovi II. byla ještě předložena ona pravá listina Přemyslova, obsahující patrně také jen imunitu, z níž bylo zhotoveno dnešní falzum až po r. 1298. Datum ante quem jeho vzniku Friedrich neuvádí, možno však dodat, že to byl 12. duben 1333, kdy falzum bylo konfirmováno Janem Lucemburským.²⁰

Kdybychom chtěli rozmnožit Friedrichovy doklady pro to, že listina je falzum, mohli bychom poukázat i na okolnost, že ve zmíněné konfirmaci Janově je inserována ještě jiná listina pro tepelský klášter, kterou vydal Přemysl II. 2. srpna 1268 a která je také falešná.²¹ K tomu, že falzum vzniklo až po r. 1298, bylo by možné konečně přidružit i zjištění, že zatím co falzum z r. 1213 bylo konfirmováno nejen Janem, ale i Karlem IV.,²² Václavova listina z 10. ledna 1298 nikdy konfirmována nebyla, ačkoli další tři Václavovy listiny, vydané o den později, 11. ledna, lze najít buď

¹⁸ CDB II, č. 26.

¹⁹ CDB II, č. 217 od slov „Si quis furtum...“

²⁰ Reg III, č. 1995.

²¹ CDB V, č. 564**. Zd. Fiala, *Panovnické listiny*, str. 273, ji považuje dokonce za falzum doby Karlovy a uvádí pro svou domněnku věcné důvody. Já mohu zatím o ní říci jen tolik, že musela vzniknout nejdříve po 8. únoru 1276. Toho dne byla totiž tepelskému klášteru vydána listina (CDB V, č. 804), která je stylistickým dílem protonotáře Jindřicha, jmenovaného v dpm. formulí. Z ní přejímá falzum invokaci, intitulaci, arengu a část koroborace; v těchto formulích se projevuje typický styl Jindřichův. Poněvadž v r. 1268 Jindřich v kanceláři ještě nebyl, musela být listina z r. 1276 předlohou pro listinu z r. 1268, která tedy musí být především proto falzem.

²² Konfirmace Karla IV. je z 26. února 1353.

v konfirmacích Janových nebo Karlových.²³ Pozbyla tedy listina Václavova pro tepelský klášter proti falzu jakýkoli význam. Friedrichovy závěry nejsou však tak opodstatněny, jak by se mohlo zdát na první pohled. Friedrich položil vznik na poč. 14. stol. patrně bez ohledu na vzhled písma, neboť o jeho grafické stránce se nikde nezmiňuje. Písmo falza se však do poč. 14. stol. rozhodně nehodí. Poněvadž nechci zatěžovat práci podrobným grafickým rozbořem, kladu prostě vedle sebe celkem tři listiny: 1. listinu naši, 2. listinu Přemysla I. rovněž z r. 1213 pro chotěšovský klášter, 3. listinu tepelského opata Ivana z 22. března 1300.²⁴ Vzájemným srovnáním těchto tří listin vysvětluje zcela zřetelně, že naši listinu nelze graficky řadit ke kurzivnímu písmu listiny opata Ivana, naproti tomu není zajisté žádných podstatných dobových odchylek mezi písmem obou listin Přemyslových.²⁵ Za žádnou cenu nemohla vzniknout tepelská listina o sto let později než chotěšovská, můžeme tu nanejvýš počítat jen s běžně uznávaným rozdílem třiceti let. Na druhé straně na základě grafického rozboru, který je konečně základem diplomatického hodnocení, nemůžeme vyloučit ani možnost, že listina vznikla vskutku již v r. 1213 a v tom případě že by mohla být i pravá.

Tyto úvahy mají jeden nezbytný důsledek. Je totiž třeba znovu přezkontrolovat závěry Friedrichovy. Ponechávám zatím stranou otázku dochování listiny. Je sice pravda, že po té stránce nebudí zrovna důvěru, nikdo však nebude na pochybách o jejím příjemeckém vyhotovení, které je v té době věcí zcela běžnou a jímž lze také vysvětlit leckterou odchylku od obvyklého vzhledu listin. K tomu všemu se ještě vrátím, stejně tak i k otázce neobvyklé milosti papežské o vedení řádových bratří jako svědků. Rozeberu ji až na svém místě.

Začnu proto s revizí Friedrichových závěrů v části nejdůležitější, totiž tam, kde se zabývá vztahem mezi listinou z r. 1213 (dále P) a její „nepřesnou“ konfirmací z r. 1298 (dále V). K tomu přetiskují příslušné části obou listin:

P

predictis ecclesiis in bonis,
que nunc possident et in posterum poterunt adipisci,

V

videlicet quod de causis
horinum predicti monasterii ibidem et ubi-

²³ V listině Jana Lucemburského z 20. září 1341 (Reg IV, č. 1008) je konfirmace listiny Reg II, č. 1778; v listině Karla IV. z 26. února 1353 (jde o jiný exemplář, než který je uveden v předchozí poznámce) je konfirmace listiny Reg II, č. 1779 a 1780.

²⁴ CDB II, č. 386 a Reg II, č. 1855; viz přílohu, obr. 6–8.

²⁵ Z typických shod upozorňuji na dlouhé s, jehož se užívá v převážné většině ještě i na konci slov; čárky jsou nad dvěma i, kdežto nad samotným i jen velmi zřídka; přímo stejně tvořeno je písmeno g, spojka et atd. K těmto dvěma listinám je možná graficky přiřadit ještě nedatovanou listinu tepelského konventu, kterou Friedrich (CDB II, č. 133) klade před r. 1217.

de causis, culpis et satisfactionibus omnem nobis attinentem contulimus utilitatem.

Insuper principali auctoritate statuimus, ut predictarum ecclesiarum homines in quacunque parte terre commorantes a nostra et nostrorum potestate successorum et dominio sequestrati ac penitus absoluti, nullis universalibus collectis, que per Boemiam fieri solent, vel huiusmodi exactionibus gravari debeant, set ab omni infestatione et vexatione potentum liberi permanent. Nullus eos pro castrorum, que in terra sua* sunt, reedificatione commoveat, nullus eos pro ingruenti aliqua expeditione inquietare audeat, nullus eos pro reparatione viarum vel silve succisione in ambitu terre molestare presumat, precipue homines de Tepla et in toto circuitu circa silvam commorantes, quibus portam terre, quam a suo suo* fundatore possident, et munire et custodire sufficiat. Nullus eos seu camerarius seu villicus sive castellanus ad iudicium compellat.*

que idem rex omnem (*utilitatem* sibi attinentem) tradidit *ecclesie* seu monasterio *supradicto*. Quodque si quis furtum vel latrocinium aut homicidium vel aliam huiusmodi grandem culpam perpetra (verit, perpetrator) criminis regie potestati sententia capitali subiaceat, facultas vero ipsius tota in usus ipsius ecclesie redigatur. Si quis etiam (equum)^a furtivum vel bovem (vel alias) res super hominem ecclesie tertio subduxerit, qui sua cognovit, propria recipiat^b, regium vero ius totum ecclesie permaneat antedictae. *Insuper* dictus rex munificencia liberali concessit, *ut predictae ecclesie homines in quacunque parte regni Boemie commorantes* ab omni infestatione ac vexatione nobilium liberi permanent.*

Nullus eos pro castrorum, que in terra sua sunt, reedificatione, regalibus castris dumtaxat exceptis, commoveat, nullus pro ingruenti aliqua expeditione inquietare audeat, regalibus iuribus in hoc observatis hactenus semper salvis, nullus eos pro reparatione viarum vel silve succisione in ambitu terre molestare presumat.* Portam tamen terre, quam a suo fundatore possident, diligenter custodiant et ab omni prorsus munerum executione liberi ea tamen, que dicti monasterii abbati commoda visa*

Z uvedeného přetisku obou imunitních textů je zřejmé, že Friedrich správně poznal jejich rozdílnosti a shody. Rozdílnosti spočívají v celé řadě článků. Podstatné jsou především dva (první se týká těžkých zločinů, druhý svodu), které má proti P listina V navíc. Uvádějíc je výše, pozastavila jsem se nad tím, že Friedrich nezměnil svůj názor na vznik P, i když zjistil částečnou předlohu pro V v listině z r. 1221, kde je stejně formulován článek o těžkých zločinech. Tento článek se mohl nepochybně dostat do kterékoli listiny vydané po r. 1221, ale neměl co dělat v listině z r. 1213. V P také opravdu není. Mluví tedy toto zjištění proti Friedrichově teorii o pozdním vzniku P a posunuje jej (nebo aspoň jeho imunitní části) před r. 1221.

Druhý článek se týká svodu; jeho stylizace je nezvyklá. V. Vaněček²⁷ ji označil za ojedinělou v našich imunitních textech, i když podle něho jinak instituce svodu, resp. jeho trestní povaha, je zcela běžná. Zdůrazňuje však, že svod je obvyklý spíše na poč. XIII. stol., kde má svou specifickou stylizaci, než na jeho konci. V P však ještě nebyl, měl být jako výsada udělovaná Přemyslem I. včleněn až do V, kdy již nebyl aktuální. Tím lze jeho neobvyklou stylizaci ve shodě s Vaněčkem vysvětlit. Z toho, jak Vaněček mluví o obou listinách, plyne, že se neztotožňuje nikterak s názorem Friedrichovým, že V muselo předcházet P, naopak se domnívá, že V vzniklo překomponováním P s ohledem na tehdejší potřeby a tehdejší úzus. V tomto názoru je jistě Vaněček bliž pravdě než Friedrich. Přijme-li jej, zvrátíme i další závěry Friedrichovy: ve V se nám neozývá skutečný text Přemyslovy listiny a není třeba pokládat P za falzum jen proto, že se neshoduje jeho text s textem V.

Neodstranili jsme však dosud hlavní problém, jež řešíme: proč bylo nutné V proti P přestylovat. S tím těsně souvisí otázka, zda P je pravé či falešné, a ať tak nebo onak, zda mohlo být ke confirmaci předloženo v té podobě, jak je dnes známe, neboť je nepochybné, že již tehdy v této podobě existovalo.

Vraťme se tedy především k otázce pravosti P. To znamená, že musíme znovu obrátit pozornost k textu obou listin, abychom si uvědomili jejich shody či spíše rozdílnosti.²⁸ Rozdílně — do té míry, aby mohly mít prak-

²⁶ Poznámky k přetisku: a) dodává Friedrich, v textu omylem vynecháno; b) interpunkci proti Friedrichovi opravil již V. Vaněček, *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do pol. 14. stol.*, str. 39; c) omylem písařovým dvakrát. Co znamená kurzíva, viz níže.

²⁷ V. Vaněček, *Studie*, str. 39. K tomuto článku tepelské listiny se Vaněček znovu vrátil v *Základech právního postavení klášterů III*, str. 75, kde však v zásadě opakuje jen výsledky ze *Studie*.

²⁸ Shody V s P jsou vyznačeny v otisku kurzívou.

tický dosah – jsou formulovány vlastně jen dva články: ve V je vynecháno osvobození od obecné berně a v článku týkajícím se osvobození od oprav vyhradů a od účasti na válečných výpravách, které platí v P obecně, je ve V omezení v tom smyslu, že se vynětí z těchto povinností nevztahuje na podniky královny. I to by mohlo budit zdání, že P vzniklo až po V, má-li širší znění zmíněné imunity. Je však třeba si nejdříve zjistit, jak byly formulovány naše první imunity před vydáním shora již dotčeného imunitního privilegia pro pražský kostel. Srovnávacího materiálu tu nemáme mnoho, zvláště obmezíme-li se na listiny pro české příjemce. Velká část prvních imunit je často jen velmi povšechně vyjádřena a nadto se vyskytuje v listinách falešných, padělaných namnoze právě pro uznání imunity.²⁹ Z listin pravých nám může být platná především listina vévody Soběslava II. pro kladrubský klášter z února 1177, která osvobozuje kladrubské poddané mimo jiné od přesecky,³⁰ dále pak vyšehradská listina vévody Friedricha z 2. května 1187 s důležitým odstavcem o výnosu soudních pokut a o berni.³¹ Z ní můžeme aspoň tolik usoudit, že osvobození od berně mohlo být uděleno již koncem století 12.³² O opravě hradů a válečných výpravách se v těchto nejstarších imunitních listinách nemluví. Ostatní listiny nepřicházejí vůbec v úvahu.³³ Nemáme také žádnou pravou imunitní listinu Přemysla I., kterou bychom pro srovnání nejvíce potřebovali. Větší štěstí máme s listinami moravskými. Imunita obsažená v P odpovídá totiž z velké části staré imunitě, kterou dostal olomoucký kostel od knížete Vladislava II.³⁴ Srovnáme-li ty části P, které se shodují s olomouckou imunitou, s otiskem v CDB, kde jsou petitem tištěny části společné s V, vidíme, že i části toho, co ve V není a tudíž není tištěno petitem, je původu starého, neboť je doloženo v olomouckém privilegiu. Lze dokonce předpokládat, že tu tepelská imunita byla převzata z olomoucké.

Tím je podán další důkaz, že P je nejen starší než V, ale že je i z poč. 13. stol. Nadto je tu patrné, že ani v olomoucké listině není omezení v odstavci o opravách hradů a válečných výpravách, čili že podoba tohoto článku je v P autentická a jeho omezení je až dílem Václavovy kanceláře.

Podívejme se nyní na P ze stanoviska olomoucké imunity. Ty jeho části, které jsou podepřeny olomouckým privilegiem, dlužno jistě považovat za bezpečně pravé a jejich vznik je nutno klást do r. 1213. Nyní je třeba určit,

²⁹ Srv. falešné listiny v CDB I a v CDB II.

³⁰ CDB I, č. 279: „omnes homines . . . absolvo a succisione silve“. Srov. k tomu V. Vaněček, *Studie o imunitě duchovních statků*, str. 20.

³¹ CDB I, č. 317.

³² Příslušný odstavec zní: „Vendicio seu collecta generalis, si quando fuerit super homines ecclesie, fratribus et preposito sit nunc et in sempiternum“.

³³ Listina Jindřicha Břetislava pro valdsaský klášter (CDB I, č. 356) nemá s naší listinou nic společného; jiných imunitních listin pro české příjemce není.

³⁴ CDB I, č. 157. To, v čem se P shoduje s olomouckou imunitou, je v otisku P vyznačeno kurzívou.

zda mohly být v P i ty články, které nejsou v olomouckém privilegiiu. Sledujeme-li je v tom pořadí, jak je P uvádí, je prvním nedoloženým článkem ustanovení o výnosu ze soudních pokut. Ten však byl přiznán olomouckému biskupství již r. 1207,³⁵ proto nemůže být zamítán v tepelské listině z r. 1213. Konečně je obsažen také ve V, ovšem ve formulaci, která je sice užší slovně, ale těžko říci, zda také věcně. Totéž platí do jisté míry i o druhém článku, zde již vzpomenutém, který se vztahuje na osvobození ode všech berní. Tuto výsadu, která byla pro konec 12. a poč. 13. stol. dosti vzácná,³⁶ tepelský klášter v nějaké formě vskutku měl, neboť mu ji dosvědčují dokonce tři jeho listiny: především hned zakládací listina od Jindřicha Břetislava z r. 1197, její potvrzení papežem Celestinem III. ze srpna téhož roku a konečně nové osvobození udělené Přemyslem I. v nedatované listině, kladené Friedrichem k r. 1201.³⁷ V P je ovšem stylisace poněkud odchylná, především od obou listin panovnických, takže nelze říci zcela bezpečně, zda je tu vskutku míněna jen ona berně obecně, od níž klášter osvobození měl, nebo i případy speciálnější. To, že není obsažena ve V, je patrně také až dílem doby Václavovy. Zdá se z jiných případů, že ukládání berně klášterům byla věc velmi libovolná a že berní imunity byly udělovány v pozdějším XIII. a ve stol. XIV. mnohem obezřetněji než na jeho počátku.³⁸ I to mluví spíše pro pravost P než proti ní.

Další články P sledují opět olomouckou imunitu. Vymykají se z ní pak znovu dva: osvobození od přesecky, které však bylo záležitostí ryze českou, proto se v moravských listinách nikde neobjevuje, a osvobození od opravy cest, které je v celém našem listinném materiálu ojedinělé. Přesto tyto články možno opravdu považovat za nezávadné, první proto, že jej najdeme v citované již listině kladrubské z r. 1177, a druhý proto, že je závislý na povinnosti tepelských lidí chránit a opevňovat zemskou bránu. Tato povinnost byla totiž tepelskému klášteru uložena již jeho zakladatelem. Poslední imunitní článek obsahuje osvobození od hradských soudů. I na něj se vztahuje to, co bylo řečeno o ostatních člancích: ve své podstatě není nemožný.³⁹

Shrňme-li výsledky toho, co jsme mohli zjistit k té části P, která obsahuje imunitu, dojdeme asi k tomuto závěru: její jádro je pravé, neboť

³⁵ CDB II, č. 59: „si vero homines . . .“

³⁶ Srov. V. Vaněček, *Základy II*, str. 106 a násl.

³⁷ CDB I, č. 358, 360, CDB II, č. 27. Obě dvě panovnické listiny jsou pravé, neboť vznikly v kanceláři prací téhož notáře, jak upozornil Friedrich v záhlavních poznámkách.

³⁸ Jestliže král Jan potvrdil tepelskému klášteru P r. 1333, jak jsme slyšeli, jistě bychom nečekali jeho listinu z r. 1341 (Reg IV, č. 994), v níž tepelskému klášteru berní opět ukládá. Na tento případ poukázal již J. Šebánek, *Listiny přibyslavické*, ČMM 57, str. 52 a násl., stejně tak jako na případ kláštera oseckého, který také staré osvobození od berní později ztratil.

³⁹ Srov. V. Vaněček, *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, str. 37.

pochází z olomoucké imunity, ostatní články mají všechny pravý základ, jejich formulace se však nikdy neshoduje s formulacemi buď starších listin tepelských, nebo jiných z téže doby. Nepodaří se nikdy na základě dochovaného materiálu již určit, zda byly tak, jak jsou formulovány, r. 1213 vskutku uděleny. Za jiných okolností bychom je jistě pokládali za pravé. V P však je třeba velké opatrnosti nejen pro vnější vzhled listiny, ale i pro slova narace, že panovník vydává listinu proto, aby shrnuv svobody a obsah privilegií, která byla dána jak tepelskému, tak také choťšovskému klášteru, mohl je potvrdit a doplnit v nich to, co bylo nedbalostí písařů opominuto.

Toto nápadné prohlášení ukazuje na příjemeckou vsuvku, která má patrně avizovat aspoň částečné zpadělání původní pravé Přemyslovy listiny. Tato listina měla být podle Friedricha dílem O5, jak již bylo výše řečeno. Jeho styl viděl v arenze, v promulgaci a v datu. Friedrich však nepostřehl, že první dvě formule jsou převzaty doslova z druhé listiny Vladislavovy, kterou se daruje olomouckému kostelu libický újezd.⁴⁰ To, že pravost této listiny byla několikrát vzata v pochybnost, tu nemůže být překážkou, neboť J. Šebánek prokázal, že jejím základem je listina Jindřicha Vladislava nebo Přemysla I., diktovaná rovněž O5.⁴¹ Proto v době vydání tepelské listiny Přemyslovy mohla již zcela dobře existovat v Olomouci, ať v nynější nebo v původní podobě. Jestliže tedy jak arenga, tak promulgace jsou převzaty, není tím prokázána stylistická účast O5 na vyhotovení tepelské listiny, neboť v datu jeho styl vlastně najít nelze. Avšak i v dalším textu jsou některé ohlasy, o nichž Friedrich nemluví. Jako nejtypičtější se jeví obrat v naraci „acclamantibus et laudantibus primatibus tam Boemis quam Morauis“, který je však opět z olomoucké listiny, tentokrát z listiny Přemyslovy, diktované O5.⁴² I když další ohlasy jeho stylu jsou v ostatním textu poměrně dosti slabé,⁴³ přece se domnívám, že by nebylo správné, kdybychom popřeli účast O5 na skladbě tepelské listiny. Je pravda, že zdánlivě mohl tepelskou listinu složit kdokoli na základě několika olomouckých listin. Ptáme-li se však, kdo měl v době jejího vzniku k těm-

⁴⁰ CDB I, č. 158; převzetí jde až po slova „quod nos ad petitionem“.

⁴¹ Srov. KK, str. 174 a referát J. Šebánka o práci Z. Fialy, *K počátkům listiny v Čechách*, ČMM 74, str. 336, a *Kdo byl notář Otakar 5.*, Studie k české diplomacie doby přemyslovské, Rozpravy ČSAV 69 (Praha 1959), seš. 9, str. 3 a násl.

⁴² CDB II, č. 22. O tom, že jde rovněž o dílo O5, viz J. Šebánek, *Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské*, ČMM 67, str. 262 a t ý ž, *Po stopách díla notáře Heřmana*, ČMM 68, str. 215/157.

⁴³ Ostatní obraty jsou vlastně jen jednotlivá doložitelná slova, je jich však tolik, že i ta mohou být důkazem pro diktát O5. Např.: „in hac... pagina curavimus annotari“ proti „in presenti pagina fecimus annotari“ v CDB II, č. 364, str. 395, ř. 3; „supplere et confirmare cupientes“ proti „supplere cupientes“ v CDB III, č. 127, str. 158, ř. 36; „annuente et petente“ proti „ilustri rege... annuente“ v CDB III, č. 90, str. 105, ř. 6–7; „homines... commorantes“ v CDB III, č. 66, str. 70, ř. 16.

to listinám nejbližší přístup, přichází v úvahu nejspíše biskup Robert — O5. Celý vznik listiny si musíme patrně představit tak, že její původní vyhotovení bylo svěřeno za pobytu Přemysla v Prostějově notáři O5, který je autorem všech imunitních textů listin Přemyslových kromě velkého privilegia pro kostely pražské diecéze, které vzniklo za zcela jiných podmínek. O5 užil ke skladbě tepelské listiny starších listin olomouckých, neboť Teplá zřejmě dostala imunitu užší, než jakou již tehdy měla Olomouc.⁴⁴ To, že přebíral předchozí listiny, i když byly některé jím samým diktovány, lze u něho doložit i v jiných případech.⁴⁵

P však imunitou nekončí. Má ještě celou řadu dalších článků, o nichž lze souhrnně říci tolik: s výjimkou papežského povolení, o němž již byla řeč a o němž ještě uslyšíme, prokazují všechny stav kláštera možný v r. 1213. V jednotlivostech ovšem budí leckde jisté pochybnosti především přesnou stylizací.

Každý článek tu je výrazem kusu dějin vývoje tepelského kláštera. První dva z nich (*Nullus eos . . . inviolabiliter observari*) vyjadřují změnu v postavení kláštera v tom smyslu, že se z původní šlechtické fundace stává klášter královský. Především tu výslovně Přemysl prohlašuje, že mu byla svěřena zakladatelem kláštera „advocatia“ čili všechna práva, která přísluší zakladateli fundace.⁴⁶ Vzhledem k tomu se zavazuje, že bude chránit i po Hroznatově smrti ustanovení o manech obou klášterů, jak je lze čísti v jeho listině z r. 1197.⁴⁷ Je nepochybné, že po smrti Hroznatově, jenž zemřel bez přímých dědiců, muselo králi připadnout celé jeho jmění, a tedy i klášter v každém případě. Podle tepelské listiny se to událo však zřejmě ještě za života Hroznatova patrně v souvislosti s jeho cestou do Říma a vstupem do kláštera. To lze přijmout jako pravděpodobné, ovšem je si třeba také připamatovat, že články měly největší smysl pro klášter až po smrti Hroznatově, tedy po r. 1217, proti případným jeho vzdálenějším příbuzným.

Třetí článek (*Preterea gratiam . . .*) je vskutku neobvyklý, jak uvádí sama listina, a vzbudil také, jak jsme slyšeli, pochybnost Friedrichovu. Odvolává se na papežské povolení, aby řádoví bratři směli být vedeni jako řádní svědci v klášterních přích, a potvrzuje je. Článek je neobvyklý proto, že tuto výsadu měl jen řád cisterciácký a nikdy jí nedosáhli ani premonstráti, ani jiné řády.⁴⁸ Není proto také ani ve velkém ochranném privilegii, které dostal tepelský klášter 23. května 1273 od Řehoře X.⁴⁹ Stejně tak je neobvyklé, že se za tuto výsadu staví světská moc, a nikoli

⁴⁴ CDB II, č. 59. I ona je dílem O5.

⁴⁵ CDB II, č. 60 a 245; jen imunitní části přebírá z CDB II, č. 59 v CDB II, č. 86.

⁴⁶ O obsahu pojmu „advocatia“ viz V. Vaněček, *Základy* II, str. 57, 58.

⁴⁷ CDB II, str. 402, pozn. 3.

⁴⁸ Srovn. T a n g l, *Die päpstlichen Kanzleiordnungen*, str. 229 a násl.

⁴⁹ CDB V, č. 707.

církev. Tento článek je tedy po všech stránkách podezřelý. Kdy mohl být pro klášter prospěšný, ukáže až rozbor další.

I čtvrtý článek (*Ceterum villam . . .*) vyžaduje hlubšího zamyšlení. Praví se v něm asi toto: Přemysl potvrzuje tepelskému klášteru trhovou ves Lichtenštat (Hroznětín) v provincii sedlecké, kterou daroval kdysi Hroznatovi, dokud byl ještě jeho manem. Na přání Hroznatovo před jeho cestou do Říma přikázal tuto ves na zemském právu se vším příslušenstvím tepelskému klášteru.

K darování Lichtenštatu jak Hroznatovi, tak pak dále tepelskému klášteru muselo dojít až po r. 1197, po smrti Jindřicha Břetislava, kdy se stal vévodou Přemysl. Proto není Lichtenštat v žádné z obou zakládacích listin z r. 1197 a dovíme se o něm kromě naší listiny až z potvrzení papeže Honorio III. z 5. února 1219.⁵⁰ Tu je Lichtenštat jmenován hned na druhém místě za Teplou; z toho plyne, že tu muselo jít o statek rozsáhlý. R. 1219 byl již zakladatel kláštera Hroznata mrtev, ale nesmíme opominout zprávu jeho životopisce, že byl zajat právě na cestě do Lichtenštatu, kam prý se odebral v hospodářských záležitostech kláštera. Toto zajetí se mu stalo osudným. Hroznata 14. července 1217 zemřel.⁵¹

Nesnáze s Lichtenštatem se neskončily smrtí Hroznatovou, můžeme říci, že trvaly patrně přes celé 13. stol. a ještě i ve stol. 14. Dokladem toho je shora dotčená falešná listina z 2. srpna 1268, jejíž vznik je patrně třeba posunout až na sám počátek 14. stol. Skutečnost, také již shora dotčená, že tato falešná listina byla konfirmována zároveň s P Janem Lucemburským a pak Karlem IV., je neklamným svědectvím zájmu tepelského kláštera o lichtenštatský statek. V době vzniku Janovy konfirmace byl patrně tento článek neméně aktuální než udělená imunita, a proto si vysvětlíme, že v klášteře žádali konfirmaci P, a nikoli V, které obsahovalo jen imunitu. Obě konfirmace (Janova i Karlova) nám nadto podávají další důkaz o stáří P. V něm je Lichtenštat lokalizován do provincie sedlecké, v obou konfirmacích do provincie loketské. Také v listině datované r. 1268 se již mluví o provincii loketské. Změna názvu provincie se udála někdy ve třicátých letech. O provincii sedlecké je zmínka naposledy v listinách doksanských z r. 1226, v listině téhož kláštera z r. 1234 již vystupuje jako svědek purkrabí loketský.⁵² Jestliže v konfirmaci je v P změněn neuzívaný název za název běžný, nemůžeme zajisté předpokládat, že by bylo vědomí o této změně tak silné, že by byl původní název dán do falza, které by vzniklo v době, kdy se název již neuzívalo. Proto muselo P vzniknout nepochybně ještě před r. 1234, kdy měla provincie název starý.

⁵⁰ CDB II, č. 173. Tu se potvrzují také „libertates et immunitates“ dané klášteru Přemyslem, jak prý plyne z jeho listiny. Friedrich tuto listinu identifikoval na CDB II, č. 27, není však vyloučeno, že to byla právě Přemyslova listina z r. 1213.

⁵¹ D. Č e r m á k, *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877, str. 359.

⁵² CDB II, č. 286 a CDB III, č. 65. Věděl to již. A. Sedláček, viz *Místopisný slovník*.

V dalším článku listiny (Villam etiam . . .) dává Přemysl tepelskému klášteru ves Dolní Žandov, „que infra metas Boemie comprehenditur, et terram usque ad silvam“. Snad tu má jít o doplnění nebo specifikování daru, který učinil tepelskému klášteru Jindřich Břetislav r. 1197,⁵³ když mu daroval zemi ležící mezi Žandovem a zemskou hranicí.⁵⁴ O činu Jindřicha Břetislava se listina nezmiňuje, Žandov jako ves je uveden až ve shora již citovaném potvrzení papeže Honorio III. z r. 1219. Nemůžeme však vyloučit možnost, že tento odstavec byl přidán do listiny z nárokových důvodů někdy později. Ne snad tak pozdě, kdy se o něm dovídáme opět z listin, že jej v roce 1242 držel lénem drobný šlechtic Konrád z Hohenberka. Ten sice nazývá v listině z 21. srpna⁵⁵ tepelské mnichy svými pány, ale mnohomluvné zabezpečení vzájemného ujednání dává tušit, že mezi oběma stranami nebyl poměr tak zcela klidný. Ve velkém ochranném privilegii Řehoře X., zde také již citovaném, Žandov mezi tepelskými statky již uveden není. To znamená, že jej klášter v době mezi lety 1242–1273 pozbyl.⁵⁶ Zápas o něj však patrně začal již před r. 1242, a proto se článek o něm ocitl v souvislosti s tím v P.

Poslední článek (Denique huic concessioni . . .), k němuž nyní přicházíme, je pro posouzení celé listiny neméně důležitý než články předchozí, možná i důležitější. Přemysl tu dosvědčuje darování desátků, které učinil biskup Daniel, jenž o tom vydal klášteru r. 1201 listinu.⁵⁷ Tato listina se také dochovala a její znění nebylo tentokrát vůbec změněno, ale slova dispozice byla zčásti do P doslova převzata. Mimoto sloužila Danielova listina při skladbě celého P, neboť jsou v ní části i ve speciální adrese a v koroboraci. To je dokladem toho, že P bylo složeno nejméně ze dvou listin, neboť nelze předpokládat, že by O5 měl k dispozici také Danielovu listinu.⁵⁸ Proto domněnka shora nadhozená o tom, že by P mohlo být dokonce autentické, není únosná.

Vraťme se však k listině Danielově. Její dispozice tu není vůbec změněna, a přece byla do P pojata. Důvod, proč se tak stalo, není nesnadné najít. Platnost Danielova daru napadl jeho nástupce Ondřej, který počal na klášteru darované desátky vymáhat. Z toho vypukl spor, který známe jenom v jeho jedné fázi z r. 1219.⁵⁹ Tehdy totiž svěřil papež Honorius III. opatu velehradskému, proboštu a děkanu olomouckému, aby vyslechli obě

⁵³ CDB I, č. 358.

⁵⁴ Stejně je vyjádřen dar Jindřichův i v malém ochranném privilegii papeže Celestina III. z téhož roku (CDB I, č. 360).

⁵⁵ CDB IV, č. 14. O listině srov. také Šebánek-Dušková, *Česká listina doby přemyslovské II*, Sborník archivních prací VI/1, str. 174, a III, tamže VI/2, str. 112.

⁵⁶ O jeho dalších osudech viz Šimák, *České dějiny* I/5, str. 554.

⁵⁷ CDB II, č. 28.

⁵⁸ Úvodní části nemusejí být přímo z listiny Danielovy, neboť jsou totožné i s oběma listinami tepelskými z r. 1197 (CDB I, č. 357 a 358). Všechny tři listiny jsou ovšem dílem téhož notáře.

⁵⁹ Novotný, *České dějiny* I/3, str. 453 a násl.

strany a poslali do roka o tom kurii zprávu.⁶⁰ V listu jim určeném se také praví, že tepelský opat dosvědčil své nároky „tam per scriptum autenticum, cuius transcriptum exhibuit, quam testes idoneos . . .“. Tepelský opat tedy hledal spravedlnost pro svou věc tam, kam skutečně patřila, u kurie papežské. Aby však dosáhl svých nároků, bylo třeba za tehdejších poměrů v Čechách najít oporu patrně také u moci světské, zvláště když český král byl zároveň odpůrcem i odpůrce tepelského kláštera, biskupa Ondřeje. Proto potřeboval tepelský klášter listinu panovnickou, v níž by byla uznána dvě jeho práva: právo stavět řádové bratry jako právoplatné svědky a právo na desátky, udělené biskupem Danielem.

V době sporu s biskupem Ondřejem musel patrně tepelský klášter zápasit i o zabezpečení celého svého majetku a postavení získaného od Hroznaty. I tu jim mohla pomoci jen listina panovníkova. Vše to, co v těchto bojích potřeboval, neměl v listině z r. 1213, a přece by mu nepochybně prospělo, kdyby měl obojí potvrzení z doby, kdy ještě žil jak jeho zakladatel Hroznata, tak také pražský biskup Daniel. Proto byla přidána k původní imunitě ještě část druhá. Že byla stylizována zvláště, to lze bezpečně určit sledováním rytmického kursu. V první části totiž není užito gregoriánského stylu, stejně tak jako v listinách diktovaných O5, naproti tomu v druhé části P gregoriánský kursus je.⁶¹ Je-li první část původu kancelářského, je velmi pravděpodobné, že druhá je příjemecká. Tím je zároveň rozhodnuto, že listina takto složená nemůže být pravá. Zkoumáním rymického kursu se zřetelně rozštěpila na dvě části. Touto metodou však nedovedeme dnes — a patrně nikdy — zjistit v první části případné interpolace. Po věcném rozboru imunitní části však není třeba se domnívat, že by tu byla některá ustanovení podstatně změněna. Druhá část byla přidána celá, avšak jak bylo ukázáno, i ona zachycovala stav k r. 1213. V nejbližších letech byla pro klášter ovšem tato druhá část důležitější než část první, neboť imunitní ustanovení řádně udělená neměla být od nikoho napadána.

Je třeba nyní se tázat, zda si mohl tepelský klášter zhotovit P v té době, kdy jsme shledali, že je mohl nejvíce potřebovat, totiž v letech 1217—1219, ještě za života Přemyslova.

Grafický rozbor tomu plně nasvědčuje. UVědomíme-li si nadto, že vznik falza spadá do skutečně bouřlivé doby velkého církevně politického sporu, musíme i tuto možnost připustit. Záleží zajisté také na tom, proti komu bylo falzum namířeno. Nebyl to panovník, nýbrž především biskup a snad i světský feudál. Jestliže vyhotovení příjemecké (a tedy ne vždy právě úpravné) bylo věcí zcela běžnou, nemusela listina budit ve své době podezření.

Nevím ovšem, zda za této situace, kdy víme, že téměř celá polovina listiny v její dnešní podobě byla dodatečně přistylizována, můžeme při-

⁶⁰ CDB II, č. 179.

jmout Friedrichův názor, že byla napsána na dorsum původní listiny. I když písmo této původní listiny (jestliže je O5 také psal) bylo hodně veliké a volně psané, přece jenom by se dvojnásobný text patrně na pergamen nevešel. Také to, že každá pečeť je přivěšena jinak, je spíše svědectvím manipulace s oběma pečetěmi, při níž jedna pečeť byla přivěšena správně a druhá opačně. Jakého kusu pergamentu bylo použito, zda z nějaké jiné listiny či zda jen nedbalostí písaře byla plika obrácena, není zajisté podstatné.

Není třeba se domnívat, že listina v té době, pro niž byla zhotovena, svou funkci nesplnila. Poté ji však patrně dlouho užíváno nebylo. Až téměř na konci století nadešla doba, kdy tepelský klášter považoval za nezbytné obnovit udělenou imunitu. Tehdejší opat Ivan neměl k dispozici listinu jinou než P. Proto ji předložil a dostal potvrzení ve změněné formě, někde (jak jsme viděli) k svému prospěchu, jinde proti němu. Některé změny lze vysvětlit už tím, že situace nedovolovala Václavovi II., aby se zavázal k imunitě v té formě, jak ji tepelskému klášteru udělil jeho praděd. Nesmíme zapomenout na jeho tíživou finanční situaci, která patrně bránila ponechat osvobození od berní. Ani osvobození od povinné účasti na opravách královských hradů a válečných výpravách nebylo možné udělit v době, kdy byl Václav II. silně angažován v Německu, kde se schylovalo k zápasu mezi Adolfem Nasavským a Albrechtem Rakouským.⁶² Otázku, zda v celé věci působilo zároveň i to, že Václavovi bylo předloženo k potvrzení falzum, musíme nechat zatím otevřenou. Vrátime se k ní až po vyřešení druhého případu, k němuž nyní přistupuji.

Z textu konfirmace Václava II. z 25. prosince 1286 pro klášter herburský se dovíme, že potvrzuje nějakou listinu Přemysla II., jež byla shledána Václavovou kanceláří v naprostém pořádku (V II). Jak již bylo výše řečeno, měl herburský klášter přibližně v témž znění Přemyslovy listiny dvě, jednu markraběcí z r. 1252 (P 1) a druhou královskou z r. 1271 (P 2). Vzájemným srovnáním všech tří listin lze stanovit, že V II vzniklo na podkladě listiny P 2, nikoli P 1,⁶³ ovšem velmi podstatným jejím přepracováním. Z široké arengy a narace byly v ní ponechány jen dva základní obraty tam, kde se líčí založení kláštera: děd vydavatelův, král Václav I., dal klášteru „fundum et locum“, které bylo „certis distinctum limitibus“. Mnohem více bylo převzato z vlastní dispozice. Pro snazší kontrolu přetiskují dispozice obou listin a oddělují jednotlivé články.

⁶¹ J. Korábek, *Flores rhetorici v českém diplomatickém materiálu XIII. stol. (Význam rytmičkových klausulí)*. Netištěná dipl. práce z r. 1957, str. 38. Změna kursu nastává od str. 402, ř. 30: „Statutum...“

⁶² Šusta, *České dějiny* II/1, str. 473 a násl.

⁶³ Z dalšího textu vyplývá, proč tomu tak bylo.

Hee sunt autem libertates
monasterii sepedicti,

- 1) quod omnes possessiones iam habitas et habendas in Moravia constitutas cum suis hominibus ab omni genere tributorum, vectigalium, collectarum aliarumque omnium exactionum et a naroch, quod vocatur acusatio, et a iuribus montium, que vulgariter perchrecht appellantur, et ab omni vexatione thelonii esse decernimus absolutas,
- 2) adicientes, ut nullus pro castrorum edificatione seu in vallorum effossione sive pro aliqua ingruenti expeditione homines monasterii audeat inquietare;
- 3) ius etiam, quod datur pro capite sive pro fure seu pro (s)uod principi vel eius beneficiatis, monasterio memorato perpetuo concessimus obtinendum:
- 4) hoc statuentes de fure: si in monasterio fuerit deprehensus manens in prediis monasterii sive rapiatur et coram iudicio vincatur, quatenus eius bona monasterio remaneant, ipse vero, secundum quod placuerit principi, puniatur;
- 5) si vero homines monasterii coram iudicio in aliquo culpabiles inveniuntur, nec nobis nec iudicibus nostris vel curialibus seu in-

... tenor erat huiusmodi sive forma: Quod fundum seu locum, in quo prefatum monasterium est constructum, dictus dominus avus noster certis distinctum limitibus predictis dominibus dedit et

1) *quod omnes possessiones tam habitas quam habendas in Moravia sitas cum* hominibus in eisdem degentibus ab omni genere tributorum, vectigalium, collectarum aliarumque omnium exactionum et* naroch, quod vocatur accusatio, et a iuribus montium, que vulgariter perchrecht appellantur et ab omni vexatione thelonii liberat reddidit et immunes,*

2) *addiciens, ut nullus pro castrorum edificatione seu* vallorum effossione sive pro aliqua ingruenti expeditione inquietare audeat homines monasterii antedicti;*

3) *ius etiam seu penam, quod vel que datur vel dari consuevit pro capite vel* fure seu pro zwod principi vel eius beneficiariis, dicto monasterio de hominibus ad ipsum spectantibus concessit percipiendam perpetuo contradictione beneficiariorum vel alicuius alterius non obstante;*

4) *si autem aliquis homo dicti monasterii vel in bonis dicti monasterii residens pro furto capietur et de furto coram iudicio vincetur,* bona ipsius omnia cedant monasterio predicto et ipse, secundum quod principi vel beneficiariis placuerit, puniatur;*

5) *pro aliis vero causis quibuslibet, si in iudicio* culpabilis inventus fuerit homo aliquis mo-*

beneficiatis aliquid inde prove-
niat utilitatis, sed apud mona-
sterium culpe perseveret satis-
factio, nisi in quo tenetur
satisfacere adversario.

6) Prohibemus insuper, sicut
decrevit et statuit gloriosus
dominus rex Bohemie, pater nos-
ter, ut de ortis in Brvna et
proventibus ibidem instauratis,
de omnibus etiam, que in Chvne-
gesveld arando vel alias
laborando excolunt, de duobus
quoque laneis in Meneys et duo-
bus in Pohorliz decimam vel
censum vel steuram non reli-
giosus, non clericus vel laicus,
baro nec beneficiarius in sil-
vis, pratis, pascuis, piscatu-
ris, molendinis et ab huius-
modi, que utilitati loci con-
veniunt, valeat extorquere.

7) Ceterum autem, ut omnia bre-
viter comprehendamus, omne
ius, quod spectat ad usus prin-
cipum, eidem monasterio remitti-
mus, ut deo dicente domine inibi
degentes plena et perfecta gau-
deant libertate, nec ullus homi-
num ei novas condiciones audeat
inponere vel eius iura per nos
concessa sollempniter inmutare.

8) Acta sunt hec auctoritate
patris nostri illustris regis
Bohemie in Brunna presentibus
domino Rvdgero abbate de Za-
birdowiz, domino abbate de
Welerat, domino abbate de
Luca, domino Bochcone de
Znoym, domino Bohussone fi-
lio Cerhonis, domino Genzone
filio Ratiborii, domino Benes-
sio subcamerario; preterea ci-
vibus Brunnensibus, Wernhardo
iudice, Alramo, Francone, Al-
bo anno domini M^oCC^oX^oLV^o.

9) Nos autem omnia, que pre-
scripta sunt, nostri sigilli
munimine renovamus, hoc
eidem loco bannum statuen-

*nasterii antedicti, de
illo, in quo pro eadem
culpa condempnabitur, nichil
principi, iudicibus vel
hominibus curie ipsius seu
beneficiariis dabitur, set
totum cedit monasterio pre-
taxato, nisi quantum de
eodem adversario satisfiet.*

6) Adiecit *insuper* dictus
dominus* avus noster, quod
nullus, cuiuscunque conditio-
nis existat, *de ortis in
Brunna,* proventibus* eorun-
dem, *de omnibus,* que in
Chunegesvelt arando vel
alias laborando* colunt,
de duobus* laneis in Meneys,*
duobus in Pohorlitz, decimam,*
censum vel steuram* de silvis,
pratis, pascuis,* molendinis*
et aliis quibuslibet audeat
seu valeat extorquere, seu
dictam libertatem infringere
vel in aliquo inmutare.

7) 0

8) 0

9) Quas quidem libertates et gratias dic-
tus dominus pater noster ratas habens et
gratas suo, de quo prediximus, privilegio
confirmavit et de habundantiori gratia

tes, quod eundem in nostram suscipimus protectionem et a suis inuasoribus secundum nostras vires volumus defensare. Si quis igitur septa monasterii violenter intraverit et ibi sanguinem fuderit vel hominem qualicumque modo leserit vel nostra predicta iura nisus fuerit enervare potenter vel fraudulenter, componat in cameram nostram X marcas auri et nostrorum successorum; deinde secundum quod iura dictaverint, predictarum inveniat gratiam dominarum, quia quicquid unquam stabilitatis idem monasterium consequi potest ad sue tranquillitatis firmamentum, hoc est nostre voluntatis et erit in perpetuum, ut omni prefata gaudeat libertate.

10) Insuper rogavimus venerabilem patrem dominum Brunonem, Olomucensem episcopum, ut possessiones et omnia iura, que nostra liberalitate mera donavimus monasterio prenominato, dignaretur sui sigilli munimine confirmare. Quod et ipse ad honorem dei et beate Marie fecit benivole et gratanter, ut si forte, quod absit, nostri barones vel milites seu populares nostra privilegia vellent aliquando insolenter violare et indebite, quatinus ipse iure ecclesiastico ecclesiastica percelleret sententia, eandem auctoritatem suis successoribus relinquendo.

ipsas dominas et monasterium prefatum in suam *protectionem* recipiens, *statuit*, quod ipsas vel ipsarum monasterium nullus *fraudulenter* vel per potentiam inquietare vel aliquatenus audeat perturbare. *Si quis autem septa predicti monasterii violenter intraverit et ibi sanguinem fuderit vel hominem qualicumque modo leserit vel dictas libertates presumpserit* aliquo modo violare, eum in *decem marcis auri* puri decrevit esse sue suorumque *successorum camere* firmiter puniendum; *deinde ad inveniendam gratiam* dictarum *dominarum secundum quod iura dictaverint* omnimodis compellendum.

10) 0

Na první pohled se snad zdá, že zásah protonotáře Jindřicha, jenž zhotovil V II, byl pronikavější než v předchozím tepelském případě zásah Petra Angeliho. Je tu však třeba sledovat tak jako tam článek za článkem, abychom si uvědomili, do jaké míry byla předložená listina pouze překomponována a pokud byla změněna také její věcná platnost.⁶⁴

Článek první, týkající se osvobození od platů, vzal Jindřich téměř do-

⁶⁴ Shody V II s P 2 jsou v otisku vyznačeny kurzivou.

slova, zpřesniv jen nepatrně jeho dikci. Totéž platí i o článku druhém, zahrnujícím osvobození klášterních lidí od stavby hradů, hradeb a od účasti na válečných výpravách. V dalších třech člancích (3, 4, 5), věnovaných soudní imunitě, nenavázal Jindřich tak těsně na svou předlohu. Přestylizoval a zpřesnil je velmi podstatně, je však třeba zdůraznit, že věcně na nich nezměnil nic.⁶⁵ Článek šestý, který obsahuje konkrétní osvobození zahrady v Brně, pole v Kr. Poli, dvou lánů v Měnině a dvou v Pohořelicích od všech dávek, je jen mírně přestylizován. Z nové formulace je patrné, že Jindřichovi šlo jen o zestručnění příslušného textu. Články sedmý a osmý jsou ve V II vynechány úplně. Článek sedmý obsahuje vlastně jakési shrnutí toho, co články předchozí jmenovitě vytkly, neboť podle něho panovník přenechává klášteru vše, co náleží k jeho užitku, čili vše, nač má nárok ze svých zakladatelských práv. Proto se sice jeho vynecháním patrně nic nezměnilo na platnosti udělených práv, přece však odstavec svou přílišnou všeobecností nebyl již únosný pro listinu z r. 1286. Článek osmý se nehodil do celkového rázu V II, kde nezáleželo na tom, kdy klášter které výsady získal, nýbrž šlo pouze o jejich potvrzení. Dlužno však konstatovat, že i v listině P 2 působí velmi nápadně, je do ní včleněn zcela neorganicky a právem budí podezření. Bezpochyby chce prokázat, že všechny dotud uvedené výsady byly klášteru dány již v r. 1245. Uvádí dokonce také svědky, kteří byli právnímu činu přítomni. Poněvadž P 1 je až z r. 1252, je otázka, zda klášter měl opravdu nějakou jinou listinu z r. 1245. K tomu se ještě v dalším vrátím, je však jisté hodné pozoru, že právě tento článek ve V II zmizel úplně. Jdeme však zatím dále. Ve V II je ponechán, i když opět aspoň v první části značně přestylizovaný, článek devátý, kterým se uděluje klášteru panovníkova ochrana, zdůrazňuje právo azylu a vyhlašuje klatba nad každým, kdo by udělené svobody porušil. Vynechán je pak článek desátý, který v P 2 ohlašoval záruku olomouckého biskupa, vyjádřenou domnělým přivěšením pečeti. Již na tomto místě je třeba upozornit na to, že na P 2 nikdy pečef olomouckého biskupa nevisela. Závěr listiny V II je již jen stylistickou prací Jindřichovou, v němž nebyl brán na předlohu zřetel.

Z celkového srovnání obou listin (P 2 a V II) je tedy zcela jasné, že zásahy Jindřichovy, byť četné, jsou jen více méně rázu stylistického. Nelze však říci, že by nové formulace prokazovaly snad známky jeho individuálního slohu.⁶⁶ To, že Jindřich původní text herburské listiny překom-

⁶⁵ Srv. k tomu H. Zatschek, *Beiträge zur Diplomatik der mährischen Immunitätsurkunden*, Praha 1931, str. 32.

⁶⁶ Třeba ovšem dodat, že nemáme ani listiny Přemysla II., ani Václava II., v nichž by Jindřich komponoval souhrnné imunitní texty pro duchovní ústavy, neboť v době jeho působení v kanceláři byly vydávány převážně jen konfirmace starých imunitních výsad pro tyto ústavy. Srov. např. CDB V, č. 792, 806 A 1, Reg II, č. 1307, 1319.

ponoval, bylo by možné vysvětlit jeho smyslem pro přesné právní stylizace, který byl nepochybně v přímé souvislosti s celkovým vývojem právních institucí. Záhadou však zatím zůstává, proč bylo třeba provést tuto změnu právě v listině herburské, když celá řada jiných imunitních listin byla ponechána v původním znění a byla prostě inserována v konfirmacích. Je proto třeba i tu, stejně jako v tepelském případě, hledat bedlivě příčinu tohoto postupu.

Tu je pak třeba vyjít nepochybně z té okolnosti, že P 2 má, jak jsme hned úvodem slyšeli, celou řadu vlastností budících podezření. Upozornil na ně správně, jak již řečeno, Zd. Fiala;⁶⁷ poukázal především na nemožnou intitulaci, která neodpovídá žádnému období Přemyslovy vlády, a na dpm. formuli s protonotářem Petrem, ačkoli v r. 1271 byl Petr již několik let kancléřem. Poněvadž na listině visí pravá Přemyslova pečeť, hodící se do zmíněného roku, a poněvadž i písmo listiny v jádře odpovídá době vydání, představoval si Fiala vznik listiny tak, že byla napsána u příjemce, který „výhodně pro sebe upravil obsah listiny“, a zcela řádně zpečetěna v královské kanceláři. Třebaže tato domněnka o vzniku listiny vzhledem ke všem okolnostem zní dosti pravděpodobně, přece jen je nápadné, že v současné době skladatel listiny neznal správný panovníkův titul⁶⁸ a nevěděl, kdo je kancléřem. Ačkoli příjemce vyhotovení panovníckých listin až do r. 1271 stále ještě převažují nad kancelářskými, byl by to případ ojedinělý v tom smyslu, že by kancelář opatřila pečetí listinu dokonce formálně závadnou. Bude proto třeba uvážit, zda vznik listiny nelze vysvětlit jinak. Nebyl by ovšem správný předpoklad, že listina byla napsána později, přičemž bylo užito k jejímu ověření pečeti přenesené z jiné pravé listiny Přemyslovy, vzniklé v r. 1271. V tom případě by jistě skladatel převzal i správný titul a dpm. formuli. Spíše se nabízí domněnka, i když ji nemůžeme blíže prokázat, že v herburském klášteře vyhotovili listinu až po r. 1271, opatřivše si pečeť nějakým podvodným způsobem, takže listina královskou kanceláří vůbec neprošla. Pak ji však nemůžeme považovat za druh listiny vzniklé u příjemce a autorizované královskou pečetí,⁶⁹ nýbrž za skutečné falzum.

Motivův padělků je hned několik a vyplývají ze srovnání s P 1, jehož quasikonfirmaci se jeví P 2. I když není zaručena bezpečná pravost P 1,⁷⁰ není pochyby o tom, že tato listina vznikla před P 2 a že jí byla předlohou. Již Fiala konstatoval, že v P 2 jsou proti P 1 jisté změny. Máme-li je konkrétně určit, dojdeme k tomuto výsledku: Arenga a narace odpovídá

⁶⁷ Zd. Fiala, *Panovnické listiny*, str. 194.

⁶⁸ Oba Přemyslovy mandáty pro herburgy (CDB V, č. 155, 301*) vznikly s největší pravděpodobností také u příjemce, a přesto mají intitulaci správnou.

⁶⁹ O listinách tohoto typu srov. práci J. Šebánka, *Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské*, SPFFBU, roč. V, řada C, č. 3, str. 79 a násl.

⁷⁰ Viz KK, str. 151 a násl.

jen s malými odchylkami P 1.⁷¹ V článku prvním je proti P 1 navíc pasus za osvobozením od nároku „et a iuribus montium, que vulgariter perch-reht appellantur“. Články 2 až 5 zůstaly nezměněny, v článku šestém je druhá vsuvka proti P 1: klášter je osvobozen od platů „de duobus quoque laneis in Meneys et duobus in Pohorliz“, kdežto v P 1 se toto osvobození vztahuje jenom na zahrady v Brně a pole v Kr. Poli. Článek sedmý je opět nezměněn; v článku osmém bylo použito z P 1 s jistými odchylkami jmen svědků,⁷² data, z něhož je však v P 2 změněn rok 1252 na 1245 a jsou vynechány další časové údaje (indikce, epakty a konkurenty) a dpm. formule. Článek devátý má vlastní nepřevzatou koroboraci a pak navazuje znovu na P 1 vyjádřením protekce a formule sankční, třebaže ta je v P 1 před formulí datovací. V P 1 je i článek desátý, umístěný však před protekcí a sankcí. Vlastní datum v P 2 se přidržuje formulace data P 1 aspoň v tom, že uvádí kromě běžné indikce i epakty a konkurenty, dokonce správně vypočteny.

Jsou tedy záměry falzátora listiny P 2 naprosto jasné. Chtěl prokázat, že herburský klášter měl viničné právo i osvobození od dávek ze dvou lánů v Pohořelicích a v Měnině již před r. 1245. Odtud by však mohla vzniknout i domněnka (shora dotčená), že klášter snad měl před listinou P 1 ještě další listinu z r. 1245. Tuto možnost jsem již jinde zamítla⁷³ a tato úvaha pak ukazuje, že oprávněně: Je pravda, že v P 2 před datem 1245 není zmínka o souhlasu olomouckého biskupa; to samo o sobě by mohlo mluvit pro existenci listiny z r. 1245, neboť toho roku byl olomoucký biskupský stolec uprázdněn. Je však známo, že předchozí listinou pro P 1 byla listina markraběte Přemysla pro tišnovský klášter z r. 1234,⁷⁴ které skladatel P 1 užíval tak otrocky, že se dopustil některých nesrovnalostí.⁷⁵ Převzal z ní také pasus o souhlasu olomouckého biskupa. Kdyby existovala listina z r. 1245, musela by být nesporně mezičlánkem mezi listinou tišnovskou a P 1, čili předlohou pro P 1 by pak byla ona listina z r. 1245, a ne listina tišnovská. Pak bychom však nevyšvětlili, jak se dostal odstavec o biskupově souhlasu do P 1, když nebyl v listině z r. 1245, a jak to, že i sled jednotlivých článků souhlasí s tišnovskou listinou a liší se od domnělé listiny z r. 1245. Je tedy naprosto jasné, že rok 1245 je jen holým výmyslem falzátorovým k účelům shora dotčeným.

⁷¹ V P 2 se zdůrazňuje potvrzení daru, který se v P 1 provádí; P 1: „dedimus fundum et locum“, P 2: „datum fundum et locum... duximus confirmandum“. Ostatní změny jsou podřadné.

⁷² Některé svědky totiž vynechává, jsou to: probošt tišnovský, rajhradský, Bartoloměj arcijáhen olomoucký a kustos vyšehradský, Mikuláš probošt a arcijáhen brněnský, notář Přisnobor a brněnský měšťan Petr. Jména jsou vynechána patrně zcela náhodně.

⁷³ KK, str. 153.

⁷⁴ CDB III, č. 88. Poprvé na to upozornil Z a t s c h e k, *Beiträge*, str. 32.

⁷⁵ Srov. J. S e b á n e k, *K otázce založení herburského kláštera v Brně*, Friedrichův sborník, Praha 1931, str. 416/59, a *Archivy zrušených klášterů*, str. 21.

Obě výsady vsunuté navíc do listiny P 2 proti P 1 měl ovšem klášter již zabezpečeny několika listinami; všechny tyto listiny však budí oprávněné podezření. Právo perkrechtu obsahuje listina Václava I. z r. 1241, o níž jsem již jinde prokázala, že je podvržena,⁷⁶ a nemám, co bych k tomu dodala. K druhé vsuvce na osvobození lánů v Měnině a v Pohořelicích se vízí celkem listiny dvě. Především Václavova listina, hlásící se k 17. únoru 1244,⁷⁷ v níž se potvrzuje klášteru dar zakladatele Oldřicha Černého. K jeho majetku v Brně i mimo město, který se zároveň osvobozuje od placení dávek, patří dva lány v Pohořelicích a dva v Měnině, jež dostal Oldřich Černý od markraběte Přemysla, dále vinice v Pouzdřanech a dva lány v Telnici. Jenom dva lány v Pohořelicích kromě majetku v Kr. Poli a kromě mlýna na Starém Brně potvrzuje druhý exemplář listiny biskupa Bruna z 12. února 1247, který vznikl s největší pravděpodobností u příjemce.⁷⁸ Mimo tyto dvě listiny však existují z této doby ještě listiny další, které sice potvrzují majetek kláštera, avšak o Pohořelicích nemluví. Všechny jsou bezpečně pravé. Tak v papežském privilegii z 3. ledna 1246⁷⁹ se potvrzuje jen mlýn v Telnici a statky ležící u Brna. V kancelářském exempláři zmíněné listiny Brunovy z 12. února 1247 se uvádějí masné krámy a dvůr v Králově Poli, půl vinice v Pouzdřanech, půl v Hustopečích a mlýn s dvorem v Telnici. Konečně velké ochranné privilegium papeže Inocence IV. ze 7. srpna 1248⁸⁰ jako klášterní jmenuje statky v Kr. Poli a v Telnici, majetek v Brně, vinice v Pouzdřanech a Hustopečích a statky ve vsi „Monisi“, tedy patrně v Měnině. Z těchto tří listin lze soudit, že pohořelické lány nemohly být zcela bezpečným majetkem klášterním. Tento předpoklad potvrzuje listina královny Kunhuty z 1. března 1269,⁸¹ v níž se v podstatě praví, že herburgy dostaly dvůr v Pohořelicích od zakladatele kláštera (tedy Oldřicha Černého) a že byly v této držbě obmezovány. Kunhuta v souhlase se svým manželem, usilujíc o udržení pořádku, obnovuje klášteru držení dvora. Listina byla vydána, jak se výslovně praví, z práva držitelky Pohořelic jako markraběnky moravské. Lze ji považovat za bezpečně pravou, neboť je jednou z mála Kunhutinych listin, kterou lze najít také v její formulářové sbírce.⁸² Její důležitost pro klášter je patrna i z toho, že si ji v klášteře dali potvrdit i královnou Jitkou.⁸³ Jistě právem je třeba předpokládat, že základem dvora v Pohořelicích

⁷⁶ KK, str. 2 a násl.

⁷⁷ CDB IV, č. 39**.

⁷⁸ CDB IV, č. 102, viz i KK, str. 61 a násl.

⁷⁹ CDB IV, č. 88.

⁸⁰ CDB IV, č. 141.

⁸¹ CDB V, č. 581.

⁸² Palacký, *Über Formelbücher*, str. 306, č. 97. K stylistickému rozboru listiny srov. KK, str. 347/4.

⁸³ 19. září 1296 (Reg II, č. 1726).

byly především ony dva lány, o nichž je první zmínka již v listině Václava I. ze srpna 1240, kde jsou Oldřichu Černému potvrzovány jakožto markraběcí dar.⁸⁴ Jestliže Pohořelice patřily k zeměpanskému zboží a byla-li herburgám držba jejich části odepírána, mohlo se to dát jen ze strany zeměpanské, a to patrně velmi brzy poté, co byl majetek darován klášteru jeho zakladatelem. Teprve když se Pohořelic ujala královna Kunhuta, pokusily se patrně herburgy získat kdysi darovaný statek zpět. Jen tak lze vysvětlit, proč nejsou jmenovány v oněch třech pravých listinách a konečně také v P 1. Zároveň se takto znovu potvrzuje má domněnka, že ani Václavova listina z r. 1244, ani přijemecký exemplář Brunovy listiny, hlásící se do r. 1247, nemohou být pravé.⁸⁵ K dřívějším svým soudům nyní ještě dodávám, že obě listiny musely vzniknout až v době vlády královny Kunhuty, která i jiným klášterům dovedla vyjít vstříc v jejich požadavcích.⁸⁶

Herburský klášter se patrně v obou případech domáhal toho, co mu vskutku patřilo, a protože neměl listinných dokladů, činil tak pomocí falz. Jejich posledním stadiem bylo P 2, do něhož bylo shrnuto vše, co již do té doby bylo získáno. Není tedy již falzem nárokovým, za něž je třeba považovat jistě obě listiny Václava I. i listinu Brunovu, ale přesto falzem zůstává.

Z toho vyplývá, že herburská potvrzovaná listina je téže povahy, jako byla listina tepelská. Nemáme důvodu pochybovat o tom, že i ona byla v té podobě, jak ji dnes známe, předložena kanceláři.

Shrneme-li poznatky, které jsme mohli získat o obou listinách, musíme dojít k závěru, že kancelář postřehla v obou případech aspoň formální nedostatky listin. V případě tepelském to byl především vnější vzhled listiny a špatně přivěšené pečeti. U listiny herburské musíme předpokládat, že notář Jindřich, tak dlouho působící právě v kanceláři Přemysla II., postřehl nesprávný titul panovníkův a kancléřův.

Oba případy nás nutí vskutku vidět v tom, že obě listiny, jak tepelská, tak i herburská, nebyly inserovány, důsledek jistě revize, která byla v kanceláři prováděna při potvrzování listin. Tuto revizi nemůžeme nazvat kritikou v dnešním slova smyslu, ač ve své době patrně kritiku znamenala.⁸⁷ Je však zřejmé, že při ní zpravidla záleželo patrně především na formální stránce listin. Obě konfirmace vedou k domněnce, že listina nemohla být sice inserována, nebyla-li shledána po stránce formální nezá-

⁸⁴ CDB III, č. 247.

⁸⁵ KK, str. 32 a 61. Jejich vznik jsem tam však neuvedla v souvislosti s Pohořelici.

⁸⁶ Královna Kunhuta ukončila ve prospěch oslavanského kláštera vleklý spor o patronátní právo v Nové Cerekvi, který má s případem herburským mnoho společného v tom, že byl vybojován pomocí falz, která Kunhuta také uznala (CDB V, č. 486*).

⁸⁷ O kritice listin ve středověku srov. nejnověji práci H. Foerstra, *Beispiele mittelalterlicher Urkundenkritik*, *Archivalische Zeitschrift* 50/51 (1955).

vadná, avšak jinak nebyla její platnost nikterak znehodnocena. Listina byla svému držiteli vrácena a dokonce se jí dále užívalo, jak dosvědčuje případ tepelský. To, že se v tepelské konfirmaci změnila leckde i platnost některých práv v neprospěch kláštera, není tedy třeba vykládat jako pokutu za předložení falešné listiny, ale je třeba se na to dívat jako na zachycení právě platného stavu, který si vynutily okolnosti. To plyne i ze skutečnosti, že herburgám naproti tomu nebylo učiněno příkoří žádné, naopak byly jim dvě podstatné výsady, o něž klášter patrně dlouho zápasil, s trvalou platností uznány. K tomu je třeba dodat i to, že veškeré nesrovnalosti, které se do P 2 a předtím do P 1 dostaly otrockým převzetím tišnovské předlohy, byly ve V II kanceláři prostě odstraněny.

* * *

Je ovšem jasné, že ze dvou případů, které jsem se snažila podrobně rozebrat, není možné ještě dělat obecnější závěry o praxi, jaké užívala kancelář při vydávání konfirmačních listin. Bude třeba stejně podrobně vyšetřit i ostatní listiny, které se k této otázce vztahují. Jsou to především ty, které byly vydány rovněž Václavem II. po r. 1297 v souvislosti s velikou revizí panovnických listin podnikanou za účelem revindikace královských statků.⁸⁸ Tuto revizi zachycujeme v listinách samotných, z nichž lze diplomaticky v podstatě postihnout to, co již víme o běžném způsobu konfirmování listin. Uznaná práva ke statkům byla vyjádřena listinně dvojím způsobem, buď byla v nové konfirmaci předložena listina inserována, nebo byla vydána o nich listina nová. Na rozdíl od našich dvou případů však při této revizi stará listina, pokud nebyla inserována, svému držiteli vrácena nebyla.⁸⁹ Tím je ovšem řešení celého problému ztíženo, neboť neznáme text původních listin.

Příznivější výsledek jistě přinese rozbor dvou listin Přemysla II. z doby po reformě kanceláře, které rovněž neinserují potvrzované listiny. První je listina ze 16. října 1271 pro klášter sv. Jiří na hradě Pražském.⁹⁰ Jejím vyhotovitelem po stránce grafické i stylistické je rovněž mistr Jindřich. Potvrzuje se jí v zásadě Přemyslovo privilegium z 30. ledna 1262,⁹¹ které jeví značné podobnosti s herburskou listinou P 2, resp. P 1, v tom, že jeho základ tvoří imunita udělená původně jinému duchovnímu ústavu.

⁸⁸ Š u s t a, *České dějiny* II/1, str. 509.

⁸⁹ Příkladem inserované listiny po revizi je Václavova konfirmace pro sedlecký klášter z 6. dubna 1299 (Reg II, č. 1833), v níž je inserován text privilegia vydaného před korunovaci 10. ledna 1292 (Reg II, č. 1562). Naproti tomu dokladem druhého typu je listina pro Oldřicha a Arkleba z Boskovic z 23. prosince 1298 (netištěná a neregistovaná), která však má týž formulář jako listina ze 14. května 1299 pro klarisky ve Znojmě (Reg II, č. 1837).

⁹⁰ CDB V, č. 644.

⁹¹ CDB V, č. 310*.

Tentokrát je to imunita vyšehradská, obsažená v listině vévody Friedricha z 2. května 1187.⁹² Tato vyšehradská listina, ať již přímo v originále nebo v některé pozdější confirmaci, sloužila listině svatojiřské za předlohu ve svém celku, neboť je z ní přejata kromě vlastní imunity i arenga s promulgací až po vytčení statků.⁹³ Při zcela zběžném srovnání obou listin svatojiřských lze zatím jenom stanovit, že v confirmaci z r. 1271 není proti listině z r. 1262 patrných věcných odchylek, že i tu je přesnější formulace a i tu se opravuje výšin z vazby, který se dostal do listiny z r. 1262 v odstavci o pozemcích v pražském podhradí.⁹⁴ Proto listina jistě podezření budí.

V tom smyslu je naprosto jasná situace v případě druhém, v listině Přemysla II. ze 14. července 1272 pro klášter oseký;⁹⁵ listina je dochována v opise, lze v ní však zjistit styl kancléře Petra.⁹⁶ Volným způsobem potvrzuje imunitu obsaženou v osekém falzu z r. 1203.⁹⁷ Beze sporu jde tu o falzum.

Do jisté míry sem náleží ještě i Přemyslova listina z 1. září 1275, jíž se potvrzuje hlubčickým měšťanům jejich městské právo. Psal i stylizoval ji protonotář Jindřich.⁹⁸ Listina sama je svou úvodní stylizací sice poněkud blízká listině herburské, avšak liší se od ní i od všech ostatních tím, že se v ní nepraví, či listina, stářím zničená, byla vlastně kanceláři předložena k potvrzení. Také žádnou starší listinu dnes dochovanou nemáme. Na základě literatury lze soudit, že by základem dnešní listiny mohla být listina Václava I., že však část je až z doby Přemysla II.⁹⁹ Je velmi pravděpodobné, že ani tu nebyla původní listina převzata doslova a že snad právě vnější porušenost listiny, jak se o ní mluví, byla příčinou nového zpracování městských práv hlubčických, které ovšem vyjadřovalo právě platný právní stav.

⁹² CDB I, č. 317. Po prvé na to upozornil V. Vaněček, *Základy* II, str. 107 a III, str. 23.

⁹³ Převzetí končí CDB I, str. 289, ř. 8: „nunc et in sempiternum“.

⁹⁴ V. Vaněček, *Základy* III, str. 23 praví, že listina z r. 1271 vyjadřuje určitěji to, co obsahuje listina z r. 1262. Páso o pozemcích zní v listině z r. 1262 takto: „Ad hec areas, que in suburbio Pragensi cum aqua et duabus insulis sitas, cum Nova civitas plantaretur, per cives eiusdem civitatis indebite fuerant occupata, cum plenitudine favoris nostri ecclesie restituimus supradicte“; v listině z r. 1271 byl opraven: „Areas . . . , quas in suburbio Pragensi cum aqua et duabus insulis sitas cives eiusdem civitatis occupaverant indebite, cum Nova civitas plantaretur, cum plenitudine favoris nostri dicto monasterio restituimus“.

⁹⁵ CDB V, č. 667**.

⁹⁶ Stylisticky lze listinu srovnat s listinami Přemysla II.: 1269, března 5. (CDB V, č. 582) a 1269, března 18. (CDB V, č. 583).

⁹⁷ CDB II, č. 357.

⁹⁸ CDB V, č. 790. Právě proto, že listinu zhotovil protonotář Jindřich, který působil v kanceláři teprve od r. 1271, je třeba položit datum listiny k r. 1275, září 1., proti dosavadní literatuře, která kladla listinu do r. 1270, srpna 28.

⁹⁹ J. A. Tomaschek, *Deutsches Recht in Oesterreich* (Viedeň 1859), str. 76.

Zpracovány ve svém celku všechny konfirmace nepřinesou však jen potřebné doklady k osvětlení činnosti panovnické kanceláře, nýbrž vnesou mnoho nových poznatků i pro řešení otázky listinných falz v tom smyslu, jakými způsoby kancelář tato falza poznávala a hlavně jaký vztah k nim a k jejich vyhotovitelům zaujímal tehdejší společnost. O tom všem víme dosud ještě poměrně velmi málo.

(Studie k české diplomatice doby přemyslovské. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 69, Praha 1959, sešit 9, str. 83–108.)

